

Piotr Szczemielinow

Zasady ustawodawstwa cywilnego ZSRR i republik związkowych

Palestra 6/5(53), 55-60

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zasady ustawodawstwa cywilnego ZSRR i republik związkowych*

W dniu 8 grudnia 1961 roku Rada Najwyższa ZSRR zatwierdziła „Zasady ustawodawstwa cywilnego ZSRR i republik związkowych”. Wchodzą one w życie z dniem 1 maja 1962 roku.

„Zasady” obejmują część wstępną i osiem rozdziałów, łącznie — 129 artykułów.

Część wstępna poświęcona jest charakterystyce okresu rozwiniętej budowy społeczeństwa komunistycznego, w który to okres wstąpił Związek Radziecki, oraz ustaleniu zadań, jakie mają być spełnione w tym okresie. Zadania te — to stworzenie bazy techniczno-materiałnej dla komunizmu i stopniowe przekształcenie stosunków socjalistycznych przez odpowiednie wychowanie obywateli w duchu ideologii komunistycznej oraz komunistycznego ustosunkowania się do pracy i gospodarki społecznej.

Należy zwrócić uwagę na to, że radzieckie ustawodawstwo cywilne: 1) reguluje stosunki majątkowe, uwarunkowane zastosowaniem formy towarowo-pieniężnej w budowie komunizmu, oraz związane z nimi osobiste stosunki niemajątkowe, 2) stanowi ważne ogniwo w sprawie dalszego umocnienia praworządności w dziedzinie stosunków majątkowych i ochrony praw organizacji socjalistycznych i obywateli, 3) bierze aktywny udział w rozstrzyganiu zadań budowy komunizmu i 4) przyczynia się do umocnienia systemu gospodarki socjalistycznej, własności socjalistycznej i przekształcenia jej form w jedną własność komunistyczną, do wzmocnienia dyscypliny planowej i umownej, rozrachunku gospodarczego, wykonania dostaw, polepszenia jakości produkcji, zwiększenia budownictwa kapitalnego, skupu produktów rolnych, rozwoju handlu radzieckiego, ochrony materialnych i kulturalnych interesów obywateli i rozwoju inicjatywy twórczej w dziedzinie nauki i techniki, literatury i sztuki.

W związku z tym w rozdziale I zatytułowanym „Postanowienia ogólne” umieszczone zostały najbardziej istotne zasady ustawodawstwa cywilnego. W postanowieniach tych znalazły swój wyraz podstawowe zasady konstytucji ZSRR oraz uchwał XXII Zjazdu Partii i programu KPZR, a ponadto postanowienia te zawierają charakterystykę ustawy w całości i każdego rozdziału z osobna.

* Niniejszy artykuł informacyjny został nam przesłany przez autora z Moskwy. W jednym z najbliższych numerów zamieścimy artykuł tegoż autora poświęcony nowemu prawu o zasadach postępowania cywilnego w ZSRR.

W omawianych „Postanowieniach ogólnych”, objętych — jak zaznaczono — rozdziałem I i składającym się z 18 artykułów, art. 1 stanowi, że radzieckie ustawodawstwo cywilne reguluje majątkowe i związane z nimi osobiste stosunki niemajątkowe w celu stworzenia bazy techniczno-materialnej dla komunizmu oraz coraz pełniejszego zaspokajania materialnych i duchowych potrzeb obywateli. Podstawą stosunków majątkowych jest system gospodarki socjalistycznej i socjalistyczna własność narzędzi i środków produkcji oraz rola planu gospodarczego w życiu gospodarczym ZSRR.

Artykuły 2 i 3 regulują trzy wzajemnie ze sobą powiązane grupy stosunków majątkowych, a mianowicie: 1) stosunki pomiędzy organizacjami socjalistycznymi, 2) stosunki pomiędzy organizacjami a obywatelami i 3) stosunki pomiędzy obywatelami.

Ustawodawca odrzucił propozycję zwolenników prawa gospodarczego, by wyodrębnić przepisy dotyczące stosunków pomiędzy organizacjami. Przeprowadzony także został podział własności w zakresie ustawodawstwa cywilnego pomiędzy ZSRR a republikami związkowymi. Do własności ustawodawstwa cywilnego ZSRR należą najważniejsze stosunki pomiędzy organizacjami socjalistycznymi oraz pomiędzy organizacjami a obywatelami.

Artykuł 4 wymienia wypadki, które powodują powstanie praw i obowiązków obywateli. Przepisem — nowym w porównaniu z obowiązującym dotychczas prawem — jest przepis, w myśl którego prawa i obowiązki powstają nie tylko z mocy podstaw wymienionych w ustawie, lecz również w wyniku czynności, które jakkolwiek nie są przewidziane przez ustawę, mogą się jednak stać źródłem praw i zobowiązań dlatego, że odpowiadają ogólnym zasadom i celowi ustawodawstwa cywilnego.

Do ochrony praw cywilnych powołane są sądy, arbitraż i sądy polubowne, a także sąd koleżeński, związki zawodowe i inne organizacje społeczne. Przy dochodzeniu praw i wykonaniu zobowiązań obywatele i organizacje powinni przestrzegać przepisów ustawy, prawideł współżycia socjalistycznego i zasad moralnych komunizmu (art. 5 i 6).

Nowością o dużym znaczeniu jest cywilnoprawna ochrona czci i godności obywatela lub organizacji. Zgodnie z art. 7 dochodzenie ochrony czci i godności dopuszczalne jest również w wypadku niekaralności przez prawo danego czynu (zniesławienie), jednakże cześć i godność danej osoby są naruszone przez rozpowszechnianie o niej wiadomości poniżających ją a nie odpowiadających rzeczywistości. Jeśli wiadomości te zostały opublikowane w prasie, również tam powinny one być sprostowane.

W dalszych artykułach „Postanowień ogólnych” rozdziału I zawarte zostały najważniejsze normy obowiązującego ustawodawstwa (z wprowadzeniem niektórych tylko nowych szczegółów), a mianowicie uregulowane zostały następujące zagadnienia:

- 1) zdolność prawna i zdolność do działań prawnych obywateli (art. 8),
- 2) zakres zdolności prawnej obywateli (art. 9),
- 3) uznanie obywatela za zaginionego i za zmarłego (art. 10),

- 4) osoba prawna i jej zdolność prawna oraz odpowiedzialność za zobowiązania (art. 11—13),
- 5) umowy (art. 14),
- 6) przedstawicielstwo (art. 15),
- 7) przedawnienie i roszczenia nie ulegające przedawnieniu (art. 16—17),
- 8) stosowanie przepisów ustawodawstwa cywilnego jednej republiki związkowej względem innej (art. 19).

Jeżeli chodzi o cechy szczególne „Zasad ustawodawstwa cywilnego”, to: 1) w sposób wyczerpujący ustalono krąg organizacji mających osobowość prawną; zaliczone są do nich wszystkie pozostające na pełnym rozrachunku gospodarczym przedsiębiorstwa państwowe, które mają samodzielny preliminarz, jak również organizacje nie będące na pełnym rozrachunku gospodarczym, lecz mające samodzielny preliminarz i samodzielny budżet, 2) wśród osób prawnych wymienione są także organizacje międzykołchozowe, państwowo-kołchozowe i inne organizacje spółdzielcze; zostały też ustalone ustawowo pod względem organizacyjnym formy prawne mające na celu zbliżenie własności spółdzielczo-kołchozowej do własności państwowej, 3) uwzględniono wieloletnią praktykę sądową i arbitrażową dotyczącą unieważnienia umów i skutków tegoż — z jednoczesnym przyjęciem zasady nieważności umów nie odpowiadających wymaganiom ustawy i powrotu do stanu poprzedniego dla każdej ze stron, 4) uwzględniono również wieloletnią praktykę sądową w kwestii początku przedawnienia powództwa (prawo dochodzenia roszczeń powstaje z chwilą, gdy dana osoba dowiedziała się lub powinna była dowiedzieć się o naruszeniu jej prawa), 5) skrócono termin przedawnienia dochodzenia na drodze pozwu roszczeń przez organizacje socjalistyczne z półtora roku do jednego roku.

W rozdziale II (art. 19—32) zatytułowanym: „Prawo własności” zawarte są zasadnicze przepisy dotyczące własności socjalistycznej i osobistej. W rozdziale tym znajdujemy również szereg nowych przepisów. Zawiera on m. i., przepis stwierdzający, że własnością socjalistyczną jest także własność organizacji społecznych. W przepisach tych znalazła również swe odbicie opracowana przez naukę teza, że w stosunku do majątku znajdującego się w operatywnym zarządzie organizacji państwowych, te ostatnie realizują — w ramach przepisów prawnych — prawo posiadania, użytkowania i rozporządzania tym majątkiem stosownie do celów ich działalności, zadań planowych i przeznaczenia majątku.

Istotne znaczenie mają również przepisy dotyczące osobistego majątku obywateli. Podkreślony został konsumpcyjny charakter tego majątku oraz ustalona została zasada, że majątek ten nie może być wykorzystywany do osiągania dochodów nie pochodzących z pracy. W posiadaniu obywatela może się znajdować — jako jego własność osobista — tylko jeden dom mieszkalny. Ustawa wymienia konkretnie osoby, które mogą posiadać majątek na prawie wspólnej własności. Między innymi należy tu kołchozy. Stwarza to podstawę prawną do uregulowania działalności organizacji międzykołchozowych, mających duże znaczenie w dziedzinie przybliżenia własności spółdzielczo-kołchozowej do własności ogólnonarodowej.

„Zasady ustawodawstwa cywilnego” zawierają dwa nowe przepisy mające na celu ochronę prawa własności: 1) przyrównano ochronę własności spółdzielczo-kołchozowej do ochrony własności państwowej i 2) rozszerzono prawa właściciela o tyle, że może on żądać wydania imienia nie tylko wtedy, gdy utracił jego posiadanie lub gdy zostało mu ono zrabowane, ale również i wtedy, gdy mienie to wyszło z posiadania właściciela lub osoby, której zostało przekazane przez właściciela w inny sposób — niezależnie od ich woli.

Następnie „Zasady” stanowią, że osoby nie będące właścicielami, lecz władające mieniem z mocy ustawy lub umowy, mogą żądać wydania im tego mienia wtedy, gdy znajduje się ono w cudzym, sprzecznym z prawem posiadaniu.

„Zasady” stanowią dalej, że prawo własności powstaje z chwilą wydania rzeczy. Ma to zastosowanie zarówno względem rzeczy określonych co do gatunku, jak i względem rzeczy określonych indywidualnie.

W rozdziale III, obejmującym prawo o zobowiązaniach (art. 33—95), powtórzono przepisy dotychczas obowiązujące, wypróbowane w praktyce, oraz wprowadzono niektóre nowe. Rozdział ten zawiera ogólne przepisy o zobowiązaniach i część szczegółową poświęconą poszczególnym umowom, podlegającym właściwości Związku Radzieckiego (dostawa, państwowy skup produktów rolnych od kołchozów i sowchozów, kontrakty, podjęcie się budownictwa kapitalnego, przewozy, stosunki rozliczeniowe i kredytowe), jak i wspólnej właściwości ZSRR i republik związkowych (kupno—sprzedaż, kontrakt, najem rzeczy, najem pomieszczeń mieszkalnych, ubezpieczenia państwowe itd.).

Zostały ustalone następujące zasady: 1) treść umowy zawartej na podstawie zadań planowych powinna odpowiadać tym zadaniom, 2) rozbieżności przy zawieraniu umowy pomiędzy organizacjami socjalistycznymi rozstrzyga arbitraż (sąd polubowny), 3) przewidziany jest obowiązek odszkodowania w części nie dającej się pokryć z kary umownej, 4) przyjęto winę jako warunek odpowiedzialności za naruszenie zobowiązania i 5) przewidziane jest wykonanie świadczenia w naturze niezależnie od kary umownej i wynagrodzenia szkody.

Przepisy zawarte w rozdziałach poświęconych poszczególnym rodzajom zobowiązań mają na względzie umocnienie rozrachunku gospodarczego oraz dyscypliny planowej i umownej. Wiele uwagi poświęcają przepisy asortymentowi, jakości i kompletności dostarczanej produkcji oraz towarów konsumpcji powszechnej.

W porównaniu z prawem dotychczasowym została wzmocniona ochrona praw majątkowych przy kupnie—sprzedaży, najmie rzeczy i najmie pomieszczenia mieszkalnego.

W rozdziale tym znalazły również swe uregulowanie potrzeby bytowe ludności. Wprowadzone zostały nowe przepisy regulujące sprzedaż ratalną, najem i zamówienia związane z życiem codziennym.

Zwraca uwagę fakt, że pomieszczenia mieszkalne w domach należących zarówno do lokalnych rad narodowych, jak i do organizacji państwowych, spółdzielczych i społecznych powinny być przydzielane obywatelom z udziałem przedstawicieli organizacji społecznych i zawodowych.

Sformułowana została ogólna zasada, że eksmisja obywateli w trybie administracyjnym jest niedopuszczalna.

W przeciwieństwie do obowiązujących dotychczas przepisów przewidziana jest możliwość skierowania egzekucji do wkładów obywateli w kasach oszczędnościowych i banku państwowym na podstawie postanowienia sądu w sprawach o alimenty w braku zarobku lub innego majątku, do którego można by było skierować egzekucję, albo w sprawach o podział udziałów jako wspólnego majątku małżonków.

Przepisy stanowią również, że instytucje państwowe odpowiadają — na zasadach ogólnych — za szkodę wyrządzoną obywatelom przez nieprawidłowe czynności służbowe urzędników.

W tymże rozdziale III wprowadzona została nowa instytucja: wynagrodzenie szkody poniesionej przy ratowaniu mienia socjalistycznego. Do odszkodowania obowiązana jest organizacja, której mienie poszkodowany ratował.

Nowa ustawa powtarza zasadnicze przepisy dotychczasowego prawa autorskiego (rozdział IV — art. 96—106), prawa do odkryć (rozdział V — art. 107—109) i do wynalazków (art. 110—116). Prawo autorskie i wynalazcze po raz pierwszy zostały skodyfikowane w ustawodawstwie cywilnym.

Niektóre z dotychczasowych przepisów zostały uściślone w celu zabezpieczenia interesów społeczeństwa i autorów.

W odróżnieniu od dotychczasowego ustawodawstwa autorowi oryginalnego utworu zostało przyznane prawo do wynagrodzenia za użytkowanie jego utworu w postaci tłumaczenia na inny język dokonanego wewnątrz ZSRR, natomiast prawo autorskie do utworu wydanego po raz pierwszy na terytorium obcego państwa może być uznane jedynie na podstawie umów międzynarodowych zawartych przez ZSRR.

Zostały również przyjęte przepisy o prawach do pomysłów racjonalizatorskich, które to przepisy mają wielkie znaczenie w budownictwie komunistycznym.

W rozdziale VII, zawierającym przepisy prawa spadkowego (art. 117—121), zostały wprowadzone dwa nowe postanowienia, a mianowicie: 1) zamiast trzech kolejnych kategorii spadkobierców ustawa wprowadza tylko jedną kategorię spadkobierców z samego prawa: dzieci (w tej liczbie również przysposobione), małżonek i rodzice (ew. przysposabiający) zmarłego; do tej kategorii zalicza się również dziecko zmarłego, jeżeli urodziło się po jego śmierci. Co się tyczy dalszych kolejnych grup spadkobierców, to Zasady ustawodawstwa cywilnego przewidują możliwość ich ustanowienia w ramach ustawodawstwa cywilnego poszczególnych republik związkowych; 2) przepisy zezwalają na przekazanie w drodze testamentu całego majątku lub jego części, nie wyłączając przedmiotów urządzenia domowego i użytku domowego, jednej lub kilku osobom nie należącym do kategorii spadkobierców, z zachowaniem jednak części obowiązkowej dla dzieci niepełnoletnich i niezdolnych do pracy (w tej liczbie także przysposobionych), jak również niezdolnych do pracy małżonka i rodziców (ew. przysposabiających) oraz osób będących na utrzymaniu zmarłego.

Ostatni VIII rozdział (art. 122—129) reguluje zdolność prawną cudzoziemców i osób nie posiadających obywatelstwa. Zastosowanie przepisów prawa cywilnego obcych państw, umów i układów międzynarodowych jest zawarte w jednym rozdziale uwzględniającym normy, jakie wytworzyła praktyka.

*

„Zasady ustawodawstwa cywilnego” mają charakter wiążący dla wszystkich republik związkowych. Art. 3 ustawy o zatwierdzeniu „Zasad” poleca radom najwyższym republik związkowych uzgodnić ich ustawodawstwo z zatwierdzonymi „Zasadami ustawodawstwa cywilnego ZSRR i republik związkowych”. Kodeksy cywilne i inne ustawy cywilne, wydawane w uzgodnieniu z „Zasadami”, będą regulować stosunki majątkowe i niemajątkowe, przy czym zarówno te, które są przewidziane w „Zasadach”, jak i te, które nie są w nich przewidziane. Różnice jednak w ustawodawstwach cywilnych republik związkowych mogą mieć miejsce jedynie w wypadkach uzasadnionych historycznie narodowymi i innymi specyficznymi właściwościami republik związkowych.